

YOLSUZLUK OLGUSUNA YÖNELİK YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR ÜZERİNE NOTLAR*

M.Umur TOSUN

*(Dr., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, 06532, Beytepe/ANKARA,
e-mail: utosun@hacettepe.edu.tr)*

Özet:

Bu çalışmanın amacı, yolsuzlukla ilgili olarak yapılmış ampirik çalışmaların bulgularını değerlendirmektir. Bunlardan birinci grup çalışma yolsuzluğun nedenlerine ilişkin iken, ikinci grup çalışma yolsuzluğun sonuçlarına ilişkindir. Birinci grup çalışmaların bulgularına göre; kanun hâkimiyeti, kamu harcamaları, bürokratik kalite, doğal kaynak bolluğu, sanayileşme politikaları, rekabet gücü, kamu sektöründe maaş ve ücret haddi ile yolsuzluk karşıtı kanunlar, yolsuzluğun ana nedenleridir. İkinci grup çalışmaların bulgularına göre yolsuzluk; düşük ekonomik büyüme hızına, yüksek enflasyon değişkenliğine, düşük doğrudan yabancı yatırımların azalmasına, kamu gelirlerinin azalmasına, sermaye yoğun kamu yatırımlarının artmasına, kayıt dışı ekonominin artmasına, eğitim ve sağlık harcamalarının azalmasına, askerî harcamaların artmasına ve gelir eşitsizliğinin artmasına neden olmaktadır.

Abstract:

Notes on Empirical Studies of Corruption

The purpose of this study is to evaluate the empirical findings of studies applied on the subject of corruption. A first group of studies is about the determinants of corruption and a second group of studies is about the consequences of corruption. According to the findings of the first

---

* Bu çalışma, büyük ölçüde yazarın yayımlanmamış doktora tezinin literatür taraması kısmından yararlanılarak hazırlanmıştır

Anahtar Sözcükler: Yolsuzluk, kamu sektörü faaliyetleri, ekonomik göstergeler

Keywords: Corruption, public sector activities, economic indicators

group of studies: rule of law, government expenditure, bureaucratic quality, natural resource abundance, industrialization policies, degree of competitiveness, wages and salaries in public sector and anti-corruption laws are found to be the main determinants of corruption. According to the findings of the second group of studies: low level of economic growth, high level of inflationist pressure variability, low level of foreign direct investment, decreasing level of government revenues, increase in level of capital intensive public investment, increase in the size of underground economy, decrease in educational and health expenditures increase in military spending, worsening income distribution are found to be the main consequences of corruption.

GİRİŞ

Yolsuzluk olgusu, Türkiye’de olduğu gibi dünyanın birçok yöresinde de, son yıllarda gündemin ilk sırasındaki yerini korumaktadır. Buna paralel olarak, literatürde yolsuzlukla ilgili çalışma konularının, bağımsız örgütler tarafından yayımlanan “algılanan yolsuzluk endeksleri” etrafında yaygınlaştığı ve sayıca arttığı görülmektedir. Söz konusu çalışmalar, algılanan yolsuzluk endekslerini kullanarak, bir yandan yolsuzluğun nedenlerini, diğer yandan yolsuzluğun yol açtığı sorunları, tespit etmeye çalışmaktadır. Bu çalışmaların karşı karşıya kaldığı en önemli sorun yolsuzluğun tanımıyla ilgilidir. Bir kısım yazar, yolsuzluğu sadece kamu kesimine özgü bir sorun olarak değerlendirip, yolsuzluğun tanımında kamu kesimine yer verirken, diğer bir kısım yazar, yolsuzluğun özel sektörde de varolabileceğini iddia etmiş ve yolsuzluk tanımını böyle bir çerçevede kurgulamıştır. Öte yandan, konunun ekonomik boyutunun ağır basması ve toplumun her kesimini ilgilendirmesi açısından yolsuzluk tanımları önem kazanmaktadır.

Bardhan (1997); yolsuzluğu, kişisel çıkar sağlamak amacıyla kamu görevinin kötüye kullanılması olarak tanımlarken, Krueger (1974); yolsuzluğu, devlet tarafından kısıtlanan ekonomik faaliyetler sonucu yaratılan rantların yasadışı yollarla elde edilmesi biçiminde tanımlamaktadır. Dikkat edilecek olursa, Bardhan’ın tanımında kamu kesimi ağırlıklı bir kurgu varken, Krueger’in tanımında kamu ve özel kesim ayırımı yerine ekonomik aktörlerin “yasadışı” eylemleri gözönünde tutulmaktadır. Bu noktada özgün bir diğer tanım, Cingi (1994) tarafından yapılmaktadır. Cingi’ye göre yolsuzluk, haksız rekabet yaratarak haksız kazançta yol açan tüm işlem ve faaliyetlerdir. Literatürde hangi tanımın daha uygun olduğuna yönelik tartışmalar halen devam ederken, özel kesimi de içine alan tanımlar, özellikle ampirik çalışmalar bağlamında pek sık kullanılmamaktadır. Bunun nedeni ampirik çalışmalarda kullanılan ve yolsuzluğun temel göstergesi olarak kabul edilen “algılanan yolsuzluk endeksleri” dir. Adı geçen endekslerin hesaplanmasında temelde kullanılan

yaklaşım, kamu kesiminde rüşvet ve diğer yolsuzluk türlerinin görülüp, görülmediğidir. Aşağıda detaylı olarak anlatılan çalışmaların tamamı, “algılanan yolsuzluk endeksi”nden yararlanmaktadır. Dolayısıyla çalışmalarda kullanılan yolsuzluk tanımı, kişisel çıkar sağlamak amacıyla kamu görevinin kötüye kullanılması şeklinde yapılmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, literatürde yolsuzlukla ilgili çalışmalar temelde iki grup altında incelenmektedir. Yolsuzlukla ilgili birinci grup çalışma; yolsuzluğun nedenleri üzerine odaklanmış iken, ikinci grup çalışma; yolsuzluğun büyüme, etkinlik, eşitlik ve iktisadi mutluluk olarak nitelendirilebilecek refah etkileri üzerine, başka bir deyişle yolsuzluğun sonuçları üzerine odaklanmaktadır.

1. YOLSUZLUK NEDENLERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yolsuzluğun nedenleri üzerine yapılan çalışmalar, yolsuzluğun sonuçlarına ilişkin çalışmalara kıyasla sayıca daha azdır. Aşağıda belirtilecek olan çalışmalardan da görüleceği gibi, yolsuzluğun nedenleri olarak bürokratik kalite, kamu sektöründeki ücret seviyesi, kanun hâkimiyeti, yolsuzluk karşıtı yasaların varlığı, doğal kaynakların bolluğu, ekonominin dışa açık olması, ülkenin rekabet gücü ve endüstri politikaları gösterilmektedir. Ampirik çalışmaların ışığı altında ortaya çıkarılan sözkonusu faktörlerin, yolsuzluk düzeyini nasıl belirlediğine yakından bakmak gerekmektedir.

Yolsuzluğun temel nedeni, ekonomik faaliyetlerin, düzenleme cinsinden müdahalelere (regülasyona) konu olmasıdır. İktisadî faaliyetlerin düzenleme cinsinden müdahalelere konu olmasının arkasında yatan temel mantık ise, piyasanın yeterli miktardaki çıktıyı üretmekte çoğu zaman yetersiz kalmasıdır. Bu tür düzenleme cinsinden müdahalelere ilişkin en yalın çalışma, Djankov, La Porta, de Silanes ve Shleifer (2000) tarafından gerçekleştirilmiştir. Anılan yazarlar çalışmalarında, ekonomiye yapılan düzenleme cinsinden müdahalelere ilişkin üç temel teoriyi sınamak üzere veri toplamışlardır.

Söz konusu teorilerden ilki Pigou (1938)’nin “yardımcı el” (*helping hand*) düzenleme cinsinden müdahale teorisidir. Sözkonusu teoriye göre düzenleme cinsinden müdahalelere konu olmayan piyasalar, sıkça başarısızlığa yol açmaktadır. Dolayısıyla devletin temel amacı, kamuyu sözkonusu başarısızlıklardan koruyacak düzenleme cinsinden müdahaleleri gerçekleştirmek olmalıdır.

Sınanması amaçlanan ikinci teori, Stigler (1971) tarafından ortaya atılan “*çalın el*” (*grabbing hand*) düzenleme cinsinden müdahale teorisi. Stigler’e göre, düzenleme cinsinden müdahalelerin temel amacı, endüstride yer alan kişi ve kuruluşların düzenleme dolayısıyla yaratılan ranttan fayda sağlamalarıdır. Örneğin, endüstriye giriş ve çıkışın kontrol altına alınması, endüstride yer alanların kârlarını artırmaktadır.

İkinci teorinin bir alt teorisi biçiminde nitelendirilen üçüncü teori, “*gişe*” (*toll*) görüşü olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu görüşe göre düzenleme cinsinden müdahaleler, politikacılara ve bürokratlara kişisel fayda sağlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Politikacılar, düzenleme cinsinden müdahaleleri arkadaşlarının firmalarını ve siyasal yandaşlarını kollayarak, seçim kampanyasında bağış veya oy şeklinde yarar sağlamak üzere kullanmaktadırlar. Bunun dışında düzenleme cinsinden müdahalelerin diğer önemli bir nedeni de, devlet memurlarına takdir yetkisi tanınmak suretiyle rüşvet talep etmelerine imkân verebilmektir (Djankov, La Porta, De Silanes ve Shleifer 2000: 2).

Djankov, La Porta, De Silanes ve Shleifer tarafından gerçekleştirilen söz konusu çalışmada, 75 ülkede işe yeni başlayacak birer firmanın yetkili mercilerden izin almak için harcadıkları zaman ve maliyetler, sözkonusu teoriler çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bulguları şöyle özetlenebilir: 75 ülke içinde işe başlamadan önce yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerin (izin, kayıt vs.) sayısı 2 (Kanada) ilâ 20 (Bolivya) arasında değişmekte ve 75 ülke ortalaması 10.17 olmaktadır. İşe başlama yükümlülüklerinin çok azı vergi ve iş gücü konularını kapsamaktadır. Vergi ve iş gücüne ilişkin yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerin ortalama sayısı yaklaşık olarak 1,5’tir. Çevre, güvenlik ve sağlığa ilişkin yükümlülüklerin ise daha az olduğu görülmektedir. Sözkonusu yükümlülüklerin ortalama sayıları sırasıyla 0,35 ve 0,71’dir. Yükümlülüklerin çoğunluğu, **korumacılık kategorisinde**¹ yoğunlaşmaktadır. Bu yükümlülüğün işe yeni başlayan bir firma için ortalama sayısı 6’dır. Yükümlülüklerin zaman ve maliyet değişkenleri ile yüksek korelasyona sahip olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, işe başlama yükümlülüklerinin sayısı 17 olan Kolombiya’da, yükümlülükleri tamamlamak için 55 iş günü ve kişi başına gelirin %12.4’ü kadar harcama yeterli iken, Mozambik’te 174 iş günü ve kişi başına gelirin %116.4’ü gerekli olmaktadır. İtalya’da 11 yükümlülüğün yerine getirilebilmesi için 121 iş günü ve kişi başına gelirin %24.7’sine gereksinme duyulmaktadır. En uç örneği oluşturan Bolivya’da ise, 20 yükümlülüğün tamamlanabilmesi için 82 iş günü ve kişi başına gelirin 2.6 katına eşdeğer bir harcama gerekli olmaktadır. 75 ülke içinde ortalama bir ülke için gerekli olan zaman ve maliyet kabaca 63 iş günü ve kişi başına GSYİH’nın %34’ü kadar olmaktadır (Djankov, La Porta, de Silanes ve Shleifer 2000: 15). Çalışmada, düzenleme cinsinden müdahalelerden yararlananların kimler olduğu sorusuna da yanıt aranmıştır. Bulgulara göre düzenleme cinsinden müdahalelerin artması, yolsuzluğun artmasına; bürokrat ve

politikacıların fayda sağlamalarına yol açmaktadır (Djankov, La Porta, de Silanes ve Shleifer 2000: 19).

Bu noktadan hareketle ve yukarıdaki çalışma sonucunda, düzenleme cinsinden müdahale teorilerinden “gişe”² görüşünün daha açıklayıcı bir nitelikte olduğu sonucuna varılmaktadır. Ülkeler arasında Türkiye’nin durumu ise şöyle özetlenebilmektedir! İşe başlamak için gerekli olan yükümlülüklerin sayısı 11’dir. Zaman açısından sözkonusu yükümlülüklerin yerine getirilmesi 55 iş gününü almakta ve kişi başına GSYİH’nın %3.4’üne mal olmaktadır.

Yolsuzluğun nedenlerine daha geniş bir açıdan bakan çalışmalardan bir diğeri Treisman (2000) tarafından gerçekleştirilmiştir. Treisman çalışmasında yolsuzluk teorisinden türettiği 8 adet hipotezi test etmiştir. Bu hipotezler sırasıyla şunlardır:

i) Örf ve âdete dayanan hukukun (Common Law), geçerli olduğu ülkelerde hukuk sisteminin daha etkili ve dolayısıyla yolsuzluğun daha az olup olmadığı,

ii) İngiltere’de ve eski sömürgelerinde hukuk sisteminin daha etkili olduğu, dolayısıyla yolsuzluğun da daha az olup olmadığı,

iii) Protestan geleneğin yaygın olduğu ülkelerde yolsuzluğun daha az olup olmadığı,

iv) Hür basın ve sivil toplum örgütlerinin daha etkin olduğu demokratik ülkelerde, yolsuzluğun daha az olup olmadığı,

v) Etnik olarak bölünmüş ülkelerde, yolsuzluğun daha fazla olup olmadığı,

vi) Değerli doğal kaynaklara sahip olan ülkelerde, yolsuzluğun daha fazla olup olmadığı,

vii) Federal devletlerde, yolsuzluğun daha düşük olup olmadığı,

viii) Nispî olarak kamu ücret seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde, yolsuzluğun daha az olup olmadığı.

Anılan çalışmanın bulgularına göre, ülkelerin sömürgecilik geçmişleri, bugünkü yolsuzluk seviyesinin tesbitinde önemli bir kriter olarak yerini almaktadır. Sözkonusu kritere göre, eski İngiliz sömürgelerinde ve İngiltere’de önemli ölçüde düşük yolsuzluk seviyesi tespit edilmektedir. Kurulan model çerçevesinde, İngiliz mirasının, algılanan yolsuzluk derecesini 1 puandan daha

fazla düşürdüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla bağlantılı ilginç sonuçlardan bir tanesine göre, geçmişlerinde hiç sömürgecilik süreci yaşamamış ülkelerde bugün yolsuzluğun daha düşük olduğuna dair bir emare de bulunamamıştır (Treisman 2000: 418). Dahası, eskiden Fransız, İspanyol, Portekiz sömürgesi konumundaki ülkelerde, bugün yolsuzluğun yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Treisman 2000: 419). Treisman'a göre, evvelce İngiliz sömürgesi konumunda olan ülkelerde bugün daha az yolsuzluk görülmesinin nedeni; örf ve âdete dayalı hukuk sistemlerinde (common law) hukukî altyapıyı, devlet veya bilim adamları yerine yargıçların yapıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak Treisman, eski İngiliz sömürge devletlerinde yolsuzluğun düşük olmasının nedeni olarak, geleneksel yöntemlerle idare edilen adli sistemi göstermektedir (Treisman 2000: 422). Dolayısıyla İngiliz devletinin, sömürgeleri olan ülkelere çekilirken, arkasında belirli bir hukuk kültürü bıraktığı gerçeği de, sözkonusu hipotezi açıklamakta kullanılmaktadır.

Çalışmanın bir diğer bulgusu, Protestan geleneğinin yaygın olduğu ülkelerde yolsuzluğun daha az olduğudur. 1980 yılında toplam nüfus içinde Protestan nüfus arttıkça, yolsuzluğun azaldığı tespit edilmiştir. 10 ölçekli yolsuzluk endeksinde, Protestan nüfus, yolsuzluğu 1 puan iyileştirmeye karşılık gelmektedir. Bunun arkasında yatan nedenlerin ilki olarak, Protestan mezhebi içinde merkezî otoriteye muhalif olanların büyük bir tolerans ile karşılanması belirtilmektedir. İkinci bir neden olarak, devletin hangi kademesinde olursa olsun, yetkilerini kötüye kullanan memurların cezalandırılması geleneği ifade edilmektedir (Treisman 2000: 427). Diğer bir görüş olarak ise, Protestanlığın diğer mezheplerden daha çok bireycilik temeline oturmuş olması gösterilmektedir. Böylelikle Protestanlık haricindeki diğer mezheplerin, ahlâk dışı ailecilik (amoral familism) ve akraba kayırmacılığına (nepotizme) daha yatkın oldukları da ifade edilmektedir.

Yine aynı çalışmada, hür basın ve sivil toplum örgütlerinin daha etkin olduğu demokratik ülkelerde, yolsuzluğun daha az olduğu belirtilmektedir. Treisman'a göre, hür basın ve sivil toplum örgütlerinin Protestan gelenekle sıkı bir ilişkisi vardır. Protestan gelenekte din ve devlet işlerinin kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış olmasının, devlet faaliyetlerinin denetlenmesinde güçlü sivil toplum örgütlerinin ön plana çıkmasına yol açtığı sonucuna da ulaşılmaktadır (Treisman 2000: 428).

Öte yandan etnik bölünmüşlüğün, ekonomik kalkınmayı yavaşlatmakla birlikte yolsuzluk üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir (Treisman 2000: 429). Bununla birlikte, ekonomik kalkınma ile algılanan yolsuzluk arasındaki negatif korelasyon, etnik bölünmüşlüğün yolsuzluğu dolaylı yollardan etkilediği görüşünü güçlendirmektedir.

Çalışmanın önemli bulgularından bir tanesi de doğal kaynak (petrol, metal, mineraller vb.) bakımından zengin ülkelerdeki yolsuzluk seviyesi ile ilgilidir. İhracatları içinde doğal kaynak oranının yüksek olduğu ülkelerde, yolsuzluğun da yüksek olduğu yargısına ulaşılmıştır. Bununla birlikte söz konusu ülkelerde demokrasinin kesintiye uğramamış ve kişi başına GSYİH'nın yüksek olması, yolsuzluğun zaman içinde azalması sonucu doğurmuştur. Böylelikle ekonomik kalkınmanın yolsuzluk üzerindeki azaltıcı etkisi daha da belirginleşmektedir (Treisman 2000: 430).

Yolsuzluk ile ilgili literatürde sıkça tartışılan, “üniter devletlerde mi, yoksa federal devletlerde mi yolsuzluğun daha yoğun yaşandığı” sorusu, Treisman tarafından cevaplanmaya çalışılmıştır. Bulgulara göre, federal devletlerin yolsuzlukla iç içe oldukları saptanmıştır. Yolsuzluğun federal devletlerde daha fazla olmasının muhtemel nedeni olarak bölünmüş yetkiler gösterilmektedir. Yetkilerin bölünmüş olması, tekel yetkisini haiz birden fazla makamın oluşmasına ve iş çevrelerinin muhatap olması gereken merci sayısının artmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, demokrasinin yolsuzluk üzerindeki etkisi çalışma konusu içine dahil edilmiştir. Demokrasinin çalışmaya dahil edilmesiyle, 40 yıl kesintisiz demokrasi yaşayan ülkelerin 10-ölçekli yolsuzluk endeksinde 1.5 puan daha iyi konumda yer aldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir deyişle, demokrasi geleneği güçlü ülkelerde yolsuzluk, demokrasi geleneği zayıf ülkelere kıyasla daha iyi konumdadır (Treisman 2000: 433).

Demokrasi ile birlikte ekonominin dışa açık olması, yolsuzluğu azaltıcı bir faktör olarak çalışmada yer almaktadır. Sonuçlara göre, ithalâtın GSMH içindeki payını 0'dan %10'a çıkarmak, yolsuzluk endeksinde 0.1 puan iyileşmeye karşılık gelmektedir (Treisman 2000: 435). Dışa açıklık ile paralellik arz etmek üzere, devlet müdahalelerinin fazla olduğu ülkelerde, yolsuzluğun da fazla olduğu, ancak sözkonusu etkinin zaman içinde kaybolduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak İngiliz mirası, Protestan gelenek ve ahlâkı, kişi başına GSYİH, üniter devlet yapısı, kesintisiz demokrasi ve dışa açıklık, algılanan yolsuzluğu %89 oranında açıklayan değişkenler olarak tespit edilmiştir.

Çalışmada kamu ücret düzeyinin ve siyasal istikrarsızlığın yolsuzluk düzeyini belirlediğine dair herhangi bir bulguya rastlanılmamaktadır (Treisman 2000: 436). Treisman, herne kadar kamu ücret seviyesinin yolsuzluğu belirleyen bir faktör olduğuna dair sonuçlar elde edememiş ise de, kamu ücret düzeyinin yolsuzluğu belirleyen önemli bir faktör olduğu diğer çalışmalar ile ortaya konulmuştur. Van Rijckeghem ve Weder (1997), ücret seviyesi ile yolsuzluk endeksi arasındaki ilişkiyi ampirik olarak test etmiştir. Yatay kesit veri kullanarak yapılan çalışmada, Tanzi (1998: 16)³'nin ileri sürdüğü ücret-yolsuzluk ilişkisine benzer bir ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu

kanıtlanmıştır. Ücret seviyesindeki artışın yolsuzluğu azaltacağı; ama yolsuzluğu minimum seviyeye indirmek için ücretlerde çok büyük bir artışın gerekli olduğu ileri sürülmüştür (Van Rijckeghem ve Weder 1997: 6). Başka bir deyişle, sadece ücret seviyelerini arttırma temelinde yolsuzlukla mücadele, bütçe açısından son derece maliyetli olabileceği gibi, amacın da sadece belirli bir kısmının gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır. Van Rijckeghem ve Weder'e göre sorun, kamu görevlilerini yolsuz davranışlardan alıkoyacak yeterli maaş seviyesi değil; çalışanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için dahi yetersiz olan ve bu nedenlerle çalışanları yolsuzluğa zorlayan düşük ücret hadleridir.

Van Rijckeghem ve Weder'e göre, gerçekçi olmayan düşük ücretler her zaman yolsuzluğa yol açarken; bir çok durumda toplumu, yolsuzluğu gizlemeye veya mazur görmeye itmektedir. Örneğin Tanzania'da, öğretmenlerin maaşları düşüktür. Öğretmenler, kamusal eğitim için harcamaları gereken zamanlarını özel derslere ayırmakta ve söz konusu durum, düşük ücretler nedeniyle toplum tarafından hoş görülmektedir. Eğer kamu görevlilerinin ücretlerinin düşük olması nedeniyle toplum yolsuzluğu mazur görüyor ise, kanunun uygulanmasına ilişkin devlet ile vatandaş arasındaki toplumsal işbirliği sarsılacak, yakalanma olasılığı düşecek ve yolsuzluk düzeyi artacaktır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki istatistiklere göre, 1970-1983 yılları arasında rüşvet alma suçuna karışmış devlet memurlarının oranı ile özel sektör ve kamu sektörü ücretleri arasındaki fark arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Van Rijckeghem ve Weder 1997: 7).

Di Tella ve Schargordsky (2000), yaptıkları çalışmada, yolsuzlukla mücadelede kamu görevlilerinin ücretlerinin ve denetimin rolünü araştırmışlardır. Teorik olarak Becker ve Stigler'in 1974 yılında ileri sürdükleri, piyasa ücret seviyesinden yüksek kamusal ücretlerin, etkin denetimin varlığında yolsuzluğu caydırıcı etkisini Buenos Aires kamu hastaneleri için test etmişlerdir. Çalışmanın ayırdedici özelliği, örnek olay şeklinde mikro verilere dayandırılmış olmasıdır. Örnek olayda, memur maaşlarındaki artışın, hastanelerce satın alınan dört temel malın fiyatına olan etkisinin açıklanması amaçlanmaktadır. Yolsuzluğu önlemek üzere yapılan ücret artışlarını izleyen ilk altı ayın sonunda, ücretlerdeki %10'luk artışın hastaneye alınan temel girdilerin fiyatlarında %1.2'lik bir azalmaya yol açtığı, hastaneye alınan girdilerin toplam harcama miktarında ise %18'lik bir azalmanın olduğu tespit edilmiştir (Di Tella ve Schargordsky 2000: 19).

Susan Rose-Ackerman (1998: 47) memurlara, ekonominin başka alanlarında çalışan aynı eğitim düzeyindeki personelden daha az ücret ödenmesinin, *tersine seçim (adverse selection)* mekanizmasını işleterek rüşvet almaya eğilimli olan insanların kamu hizmetine talip olmalarına yol açacağını ifade etmektedir. Rüşvet talep etmeye meyilli kimselerin dışındakiler ya özel

sektörü tercih edecekler ya da göç edeceklerdir. Bu nedenle kamu çalışanlarının rüşvet talep etmelerini önleyecek ücret haddi, carî ücret haddinden daha büyük olmak zorundadır. Böylelikle ülke, düşük ücret-yüksek yolsuzluk ile yüksek ücret-düşük yolsuzluk dengesi arasında bir seçim ile karşı karşıya kalacaktır.

Nitelikli iş gücünün az olduğu ülkelerde, kamu kesiminde yüksek ücret politikası bir yandan devlet bütçesini şişirecek, öte yandan kaliteli elemanları kamu sektörüne çekecektir. Yüksek ücret politikası hernekadar gerçekçi bir uygulama ise de, yolsuzluğu önlemede yeterli bir koşul değildir. Yüksek ücret politikası, rüşvet sonucu oluşacak marjinal yararı düşürecek, ancak hiçbir zaman marjinal yarar sıfır olamayacaktır. Tersine, yüksek ücret politikası rüşvet sonucu oluşacak marjinal yararı düşürürken, rüşvetin toplam miktarını artıracaktır. Böylelikle rüşvetin gerçekleşme derecesi düşerken, ödenen rüşvetin miktarı artacaktır (Rose-Ackerman 1998: 47).

Chand ve Moene'nin (1997) ortaklaşa yaptıkları örnek olay çalışması da, ücretlerin yolsuzluk üzerindeki etkisinin açıklığa kavuşturulması açısından önemlidir. "Malî Yolsuzluğun Kontrolü" başlıklı çalışmalarında maliye müfettişlerine, topladıkları vergiler üzerinden prim verilmesi uygulamasının vergi hâsılatını önemli ölçüde arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Gana'da ekonomik bunalımdan çıkmak için alınan bir dizi malî önlemler arasında, maliye müfettişlerine prim verilmesi uygulaması, vergi oranlarının düşürülmesi, satış vergilerinin azaltılarak birleştirilip yeni imalâtçı satış vergisi haline getirilmesi sayılmaktadır. Ancak bu bağlamda petrol ürünleri üzerinden alınan satış vergisi, vergiden kaçınmanın zor olacağı iddiası ile keskin bir şekilde yükseltilmiştir. Chand ve Moene, vergilerin GSYİH içindeki payının 1983 yılında %4.3'ten, 1988'de %12'ye 1994'te de %17'ye yükseldiğini belirtmektedir. Söz konusu yükselişin, belirli bir dereceye kadar vergi sistemindeki basitleştirmeden ve oran azalışından kaynaklanabileceği; yükselişin büyük bölümünün vergi idaresinde çalışanların primle güdülendirilmelerinden kaynaklandığı, çalışmanın bulgusu olarak verilmektedir (Chand ve Moene 1997: 7). Chand ve Moene'nin, kamu çalışanlarının güdülenmeleri gerektiği yönündeki vargularına diğer bir destek Ades ve Di Tella (1996)'dan gelmektedir. Anılan yazarlara göre, yolsuzluğa yol açan nedenler arasında, yolsuz faaliyette bulunması muhtemel bürokratların ücretlerinin düşüklüğü önemli bir yer tutmaktadır.

Besley ve McLaren (1993), yolsuzluğun varlığında maliye müfettişlerine yapılan üç tür ödeme şeklini değerlendirmişlerdir. Ücret rejimlerinden ilki, maliye müfettişlerinin başka bir yerde çalışması sonucunda elde edeceği ücret-rezerv ücret- olarak tanımlanmaktadır. İkinci ücret rejimi, *ahlakî risk (moral hazard)*⁴ sorununu çözebilecek seviyede ücret-etkin ücret seviyesidir. Üçüncüsü ise, rezerv ücretin altında sadece dürüst olmayanların işe talip olacakları ücret-şartlı ücret rejimidir. Çalışmada, yolsuzluğu önleyebilecek en iyi ücret rejiminin,

etkin ücret seviyesi olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak, yolsuzluğun nispi olarak yüksek olduğu durumlarda, etkin ücret rejiminin herhangi bir anlam ifade etmeyeceği genel sonucuna da ulaşılmıştır.

Charap ve Harm (1999), kamu kuruluşlarının başındaki yolsuz kişilerin, kendi astlarını da yolsuzluğa çekmek istediklerini ileri sürmektedirler. Yolsuzluğun devam ettirilebilmesi için yöneticiler ve astlardan oluşan grubun bağlılığının sağlanması gerekmektedir. Sözkonusu içsel bağlılığın sağlanması için ise yöneticilerin, astlarını himaye etmeleri gerekecektir. Bu noktadan hareketle ücretlerin düşük olduğu bir ekonomide, rantların elde edilebilmesi için oluşturulacak bir “soygun hiyerarşisi” yolsuzluğu teşvik edecektir. Kamu kesiminde varlığını sürdüren düşük ücret seviyeleri, Charap ve Harm tarafından, soygun gruplarının beslenmesini sağlayan, dolayısıyla yolsuzluğu besleyen bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca sözkonusu çalışmada, kamu kesiminde çalışanların ücretlerinin asgarî geçim düzeyinin altında tutulması, soygun hiyerarşisinin uygulanabilmesi için önemli bir araç olarak görülmektedir (Charap ve Harm 1999: 15). Böylece kamu görevinin suiistimal edilmesi, bürokratların kendi ücretlerini iyileştirmek için bir sömürü aracı olarak kullanılmaktadır.

Ücret seviyesi ile yolsuzluk düzeyi arasındaki ilişki değerlendirilirken, enflasyonun satın alma gücü üzerindeki etkisi de düşünülmelidir. Enflasyon, sadece satın alma gücünü, dolayısıyla kamu kesimi ücretlerini düşürmek suretiyle değil; mevcut değerler sistemini etkileyerek de yolsuzluğun yayılmasında rol oynamaktadır. İktisatçılar tarafından pek sık dile getirilmeyen enflasyonun sosyal maliyeti, yolsuzluk düzeyini arttırmak şeklinde gerçekleşmektedir. Braun ve Di Tella (2000) tarafından yapılan çalışmada, yüksek enflasyon değişkenliğinin bulunduğu ülkelerde, satın alma görevlilerinin faturaları olduğundan yüksek; malı satanların ise fatura tutarını olduğundan düşük göstererek yolsuzluğa yol açıldığı hipotezi değerlendirilmektedir. Sözleşme fiyatı ile piyasa fiyatlarının denetimi, yüksek enflasyon değişkenliği nedeniyle daha pahalı hale gelebildiğinden, yolsuzluk daha da yaygınlaşabilmektedir (Braun ve Di Tella 2000: 3). Çalışmalarında yüksek ve değişken enflasyonun fiyatlar hakkındaki belirsizliği arttırdığı, böylelikle denetim maliyetinin yükselebildiği varsayılmaktadır (Braun ve Di Tella 2000: 5). Bu noktadan hareketle, sözkonusu yüksek ve değişken enflasyonun yolsuzluğu yükselttiği, denge durumunda da yatırımları azalttığı örnek gösterilmektedir. Aynı zamanda 14 yıl boyunca 75 ülke için sözkonusu etkilerin devam ettiği de ortaya konulmaktadır (Braun ve Di Tella 2000: 5).

Bulgulara göre, yolsuzluk ile enflasyon arasında pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Bu ilişki salt enflasyon değişkeninden daha güçlü olmaktadır. Enflasyon oranındaki bir birim artış, yolsuzluğu 0.32 birim arttırmaktadır.

Enflasyon değişmelerinin yolsuzluk üzerinden yarattığı dolaylı maliyetler ile ilgili tahminlerde de bulunulmuştur. Sonuçlara göre, enflasyon oranı değişkenliğindeki 1 birim artış, yatırımların GSYİH içindeki payını %2.7 ve yıllık büyüme hızını %0.9 azaltmaktadır. Sonuç olarak, enflasyondaki artışlar, yolsuzluğu arttırmakla kalmamakta; yatırımların GSYİH içindeki payını azaltarak büyümeyi de engellemektedir (Braun ve Di Tella 2000: 20).

Yolsuzluğun büyüme üzerine etkilerine ve yolsuzluğu belirleyen faktörlerin tespitine yönelik çalışmalardan bir diğeri, Leite ve Weidmann (1999) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada doğal kaynak bolluğunun, rant-kollama faaliyetlerini dolaylı olarak arttırdığı iddiasına yer verilmektedir. Doğal kaynak bolluğunun, (umulmadık) karşılıksız kazançları (*windfall gains*) artırdığı ve kazancı elde etmeye yönelik faaliyetleri çoğalttığı belirtilmektedir. Karşılıksız kazançların büyük bölümünün devletin elinde toplanması, rant yaratma artışını hızlandırmakta ve büyümeye yönelik kamusal yatırım mallarının üretimine engel olmaktadır. Dolayısıyla, çalışmada yolsuzluğa ilişkin iki iddia sınanmaktadır. Bunlardan birincisi, doğal kaynak bolluğu nedeniyle, yolsuzluğun rant kollama faaliyeti şeklinde tezahür ettiği iddiasıdır. İkincisi ise, yolsuzluğun, yine doğal kaynak bolluğu vasıtasıyla, mevcut gelir düzeyini arttırmaktan çok azaltmasıdır. Leite ve Weidmann, Sachs ve Warner'in büyüme modelini kullanarak yaptığı çalışmada, yolsuzluğun, doğal kaynak bolluğu ile birlikte ekonomik büyümeyi yavaşlattığı sonucuna ulaşmaktadır (Leite, Weidmann 1999: 20). Yine Leite ve Weidmann, yolsuzluğu belirleyen faktörler olarak, ekonominin dışa açıklık derecesinin (rant kollama literatürüne uygun olarak), ekonomik büyüme hızını, doğal kaynak bolluğunu, siyasal istikrarsızlığı ve kanun hâkimiyetini belirlediğini, söz konusu değişkenlerin yolsuzluğu %99 güven aralığında açıkladığı bulgusuna ulaşmışlardır (Leite, Weidmann 1999: 23).

Yolsuzluğu belirleyen faktörlerin tespitine ilişkin bir diğeri çalışma Tosun (2001) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışma, 1982-1995 yılları arasında ve 44 ülkede yolsuzluğun ekonomi teorisinden türetilen 7 faktörün, yolsuzluğu belirleyen faktörler arasında olup olmadığını araştırmaktadır. Çalışmanın bulgularına göre elde edilen sonuçlarla kamu harcamaları, bürokratik kalite, kanun hâkimiyeti ve kentsel nüfus artış hızının yolsuzluk düzeyini belirlemede anlamlı değişkenler olduğu ortaya konulmuştur. Buna göre bürokratik kalite, kanun hâkimiyeti ve kentsel nüfus artış hızı artarken yolsuzluk düzeyinin arttığı ve buna karşın, teorinin aksine kamu harcamaları artarken yolsuzluk düzeyinin azaldığı tespit edilmiştir. Bulgulardan kentsel nüfus artış hızı ile kamu harcamalarına ilişkin olanlar dikkat çekicidir. Kentsel nüfus artış hızının yolsuzluk düzeyi üzerine etkisi, ekonomideki tahsis mekanizmasının işleyişindeki bozukluklarla açıklanmaktadır. Başka bir deyişle, iktisadî koşulların değişimi ile ortaya çıkan toplumsal dönüşüm talebine kamu hizmetlerinin ayak uyduramaması ve bu dönüşüm sırasında bireylerin belli bir yaşam standardını

yakalamakta gecikmesinin bir sonucu olarak yolsuzluk ortaya çıkabilmektedir. Diğer ilginç sonuç bağlamında ise yolsuzluğun, ekonomi teorisinden hareket ederek beklenenin aksine kamu harcamaları artarken azaldığı görülmektedir. 44 ülke arasında yapılan az gelişmiş ve gelişmiş ülke ayrımı doğrultusunda kamu harcamalarının büyüklüğünden ziyade amaca ulaşma derecelerinin daha önemli olduğu, dolayısıyla az gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının daha çok rant yaratmakta kullanıldığı düşüncesi ortaya atılmaktadır. Kamu harcamalarının amaca ulaşma derecesi ile GSMH'ya oranının yüksek olduğu ülkelerde ise yolsuzluk düzeyinin daha düşük olduğu ifade edilmektedir.

Buraya kadar özetlenen çalışmalar, yolsuzluğun nedenleri üzerine odaklanan çalışmalardır. Bundan sonraki bölümde, yolsuzluğun neden olduğu sonuçlara ilişkin olarak yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

2. YOLSUZLUK SONUÇLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yolsuzluğun ortaya çıkardığı sonuçlara ilişkin literatürdeki çalışmaların sonuçları, yolsuzluğun nedenlerine ilişkin çalışmalardan hem sayıca daha fazladır, hem de nitelik açısından daha ayrıntılıdır. Yolsuzluğun genel olarak hangi faktörleri etkilediğine dair yapılan çalışmaların çoğunluğu, yolsuzluk-ekonomik büyüme ilişkisi üzerinde odaklanmaktadır. Leff (1964) ve Huntington (1968)'in herhangi bir ampirik çalışmaya dayanmayan “mekanizmanın yağı” veya “etkin yağ” hipotezi, son yıllarda yayımlanmaya başlanan “Algılanan Yolsuzluk Endeksleri” aracılığıyla ampirik çalışmalara konu olmaktadır. Çalışmaların çoğunluğunda elde edilen bulgular, yolsuzluğun, birkaç yoldan ekonomik büyümeyi yavaşlattığını ortaya koymaktadır. Bu noktadan hareketle Leff ve Huntington'un hipotezlerinin reddine yol açan çalışmalara ilişkin bulgular ile yolsuzluğun doğurduğu diğer sonuçlara ilişkin çalışmalar, bu bölümde ele alınmaya çalışılmıştır.

Campos, Lien ve Pradhan (1999: 1065), çalışmalarına Doğu Asya'da görülen bir çelişki ile başlamışlardır. Söz konusu çelişki, yüksek yatırım ve büyüme oranları ile yüksek yolsuzluk düzeyinin bir arada bulunmasıdır. İktisat teorisine göre, iyi tanımlanmamış mülkiyet hakları, yüksek yolsuzluk düzeyleri ile birleşerek, yatırımları ve dolayısıyla büyümeyi yavaşlatmaktadır. Doğu Asya tecrübesi, bu bakımdan iktisat teorisine ciddi bir karşı çıkış olarak görülmekteydi. Söz konusu çalışma ise bu çelişkiyi açıklama girişiminde bulunmaktadır. Campos, Lien ve Pradhan'ın iddialarına göre, yatırımları etkileyen sadece yolsuzluk düzeyi değil; aynı zamanda yolsuzluğun doğasıdır. Öngörülebilir yolsuzluk rejimleri, öngörülemez yolsuzluk rejimlerine oranla, yatırımları daha az caydırıcı bir rol oynamaktadır. Zira öngörülebilir yolsuzluk

rejimlerinde kişi, nereye, nasıl ve ne miktarda rüşvet vererek ihtiyacı olan şeyi alacağını gayet iyi bilmektedir. Doğu Asya'nın "mucizevî ekonomilerinde" yolsuzluk son derece iyi örgütlendiğinden, öngörülme düzeyi de son derecede yüksektir. Dünya Bankası verilerine göre, öngörülebilir yolsuzluğun Doğu Asya ülkelerine yüksek yatırım oranı ve dolayısıyla yüksek büyüme hızı kazandırdığı iddia edilmektedir. Hal böyle iken, diğer bir bulguya göre, öngörülebilirlik ne düzeyde olursa olsun, yolsuzluğun her zaman daha az yatırım yapılması anlamına geldiği ileri sürülmektedir. Kanımca yolsuzluğu, bizleri yanlış sonuçlara götürebileceği için, Doğu Asya çelişkisi ile açıklamaya, daha doğrusu haklılaştırmaya çalışmamak gerekir.

Nitekim Paolo Mauro (1995), aksak çalışan devlet kurumlarının, yatırım, yenilik ve girişimin önündeki en önemli engel olduğu görüşünü savunmaktadır. Mauro, Leff ve Huntington'ın, yolsuzluğun iki mekanizma aracılığıyla ekonomik büyümeyi hızlandıracağı görüşüne yer vermektedir (Mauro 1995: 682). Gerçekten de Leff (1964: 8) ve Huntington'a (1968: 69) göre, "hızlandırıcı para" (*speed money*) (rüşvet), bürokratik engellemeleri ortadan kaldırır (etkin yağ veya mekanizmanın yağı hipotezi). Bu sayede yatırımlar artar. Rüşvet alan kamu görevlileri, daha çok çalışarak girişimin önündeki engelleri kaldırır. Mauro çalışmasında, Business International (BI) tarafından yayımlanan, 70 ülkeye ait, 1980-1983 yıllarını kapsayan yolsuzluk endeksi ile yolsuzluğun ve diğer kurumsal faktörlerin ekonomik büyümeyi hangi kanallardan ne büyüklükte etkilediğini, bu suretle de "etkin yağ" hipotezinin doğruluğunu ampirik olarak ölçmeye çalışmıştır (Mauro 1995: 682). Sözkonusu çalışma, uluslararası alandaki ilk ampirik çalışma niteliğindedir. Öte yandan bu çalışma, subjektif yolsuzluk endekslerinin kullanıldığı ilk çalışmadır. Mauro'nun bulgularına göre, bürokratik düzenleme cinsinden müdahaleler son derece külfetli olduğu için, alt ülke gruplarında dahi yolsuzluk -özel yatırımları düşürmek suretiyle- ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır. Yolsuzluk ile yatırımlar ve büyüme arasındaki negatif ilişki, hem ekonomik hem de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sözgelimi, Bangladeş bürokrasisinin etkinliği Uruguay düzeyine çıkarılabilse, yatırım oranı %5'ten fazla artmakla kalmayacak, büyüme hızı da %0.5 yükselecektir (Mauro 1995: 705).

Bu noktada "etkin yağ" hipotezine bir başka karşıt görüş, Alesina ve Weder (1999)'den gelmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin kişi başına geliri, Etiyopya'nın 60 katı ve Mali'nin yaklaşık 50 katıdır. Bu nedenle fakir ülkelerin dış yardım talepleri hiç de şaşırtıcı değildir. Anılan yazarlar, dış yardımların yolsuz hükûmetlere daha fazla verildiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu dış yardımlara rağmen, fakir-yolsuz ülkelerin zengin ülkelerle aralarındaki farkları kapatmaktaki başarısızlıklarının bir nedeni olarak yüksek yolsuzluk düzeyi gösterilmektedir (Alesina ve Weder 1999: 19). Zira yapılan dış yardımların büyük bir bölümü, bu paralar üzerinde tasarruf yetkisi bulunan kimi

üst düzey bürokratin kişisel banka hesaplarında toplanabilmektedir. Çalışmanın diğer bulgularına göre, İskandinav ülkeleri dış yardım konusunda yolsuzluğu dikkate alan ülkeler iken ABD, dış yardım konusunda yolsuzluk yerine demokratik rejimleri dikkate almaktadır. Ayrıca özel dış yardım kuruluşlarının, resmî dış yardım kuruluşlarına oranla yolsuz hükümetleri daha iyi ayırt edebildiği sonucuna da ulaşılmıştır. Ancak dış yardımların, “oburluk etkisi” (*voracity effect*) olarak bilinen; dış yardım alan ülkelerin daha fazla yolsuzlaşma eğiliminde olmadıkları da tespit edilmiştir. (Alesina ve Weder 1999: 11). Başka bir ifade ile, dış yardımlar arttıkça yolsuzluğun arttığı söylenememektedir.

Kaufmann ve Wei (1999) “etkin yağ” hipotezini doğrudan test eden diğer iktisatçılardır. Çalışmalarının bulgularına göre, düzenleme cinsinden müdahalelerin yükünün ve gecikmenin bürokratlar tarafından rant elde etme amacıyla talep edildiği durumlarda, rüşvet ödemelerinin gecikmeyi ve düzenleme cinsinden müdahale yükünü azaltmadığı; tersine rüşvet verilmesine rağmen firmaların, bürokratlarla daha fazla zaman, çaba ve para harcadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Kaufmann ve Wei 1999: 15). Dolayısıyla “etkin yağ” hipotezinin tersine rüşvet, katı bürokrasiyi aşmakta yetersiz kalmaktadır. Diğer önemli iki bulgu ise, sermaye maliyetleri ve Doğu Asya ülkelerine ilişkindir. “Etkin yağ” hipotezi ile tutarsız şekilde, rüşvet ödeyen firmaların sermaye maliyetlerinin azalmadığı; aksine sermaye maliyetlerinin yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır (Kaufmann ve Wei 1999: 12). Doğu Asya ülkelerinde, “etkin yağ” hipotezinin bir istisna oluşturduğu yönündeki tartışmalar da çalışmada test edilmiştir. Yine “etkin yağ” hipotezinin Doğu Asya ülkeleri için geçerli olmadığı tespit edilmiştir (Kaufmann ve Wei 1999: 11). Kaufmann ve Wei (1999)’nin etkin yağ hipotezine ilişkin bulguları ile Campos, Lien ve Pradhan (1999)’ın bulguları, yolsuzluğun yatırımları azaltması bağlamında çelişmemekte ve Mauro (1995)’nin bulguları ile paralellik arz etmektedir.

Büyüme ve yolsuzluk arasındaki literatüre ilişkin bir diğer çalışma, Hines (1995) tarafından gerçekleştirilmiştir. Hines’a göre firmalar, devletten ihale kapmak, ithalât izinleri alabilmek, mevzuat karmaşıklıklarının önüne geçebilmek için rüşvet ödeyebilmektedirler. Böylelikle yabancı firmaların, rüşvet peşinde koşan kamu görevlilerine özel bir ilgi göstermeleri kaçınılmaz olmaktadır. 1977 yılından önce Amerikan firmaları, kamu görevlileri ile oldukça sık rüşvet ilişkisine girmektedirler. Ancak 1970’lerde yaşanan Watergate skandalı ile, Amerikan firmalarının Başkan Nixon’un seçim kampanyasına şüpheli katkılarda bulunmaları ve yurtdışındaki kamu görevlilerine rüşvet vermelerinin ortaya çıkmasının ardından, 1977 yılında “Yabancı Ülkelerde Yolsuzluk Uygulamaları Kanunu”⁵ çıkarılmıştır (Hines 1995: 3)⁶. Kanuna göre, firmaların rüşvet verdiklerinin tespiti halinde 1 milyon dolara, bireysel rüşvet verilmesi halinde 10 bin dolara kadar para ve beş yıla kadar hapis cezası öngörülmektedir (Hines 1995: 4). Kanun, doğrudan rüşvet vermeyi yasakladığı gibi, dolaylı olarak

başkalarının eliyle belirli bir miktar paranın rüşvet olarak verilmesini veya ortaklara aktarılan paraların bir kısmının rüşvet olarak verilmesini de suç saymıştır. Ancak Yabancı Ülkelerde Yolsuzluk Uygulamaları Kanunu, bakanlık çalışanlarına veya kâtiplerine, işlerin hızlandırılması amacıyla yapılan ödemeleri suç saymamakta, öte yandan aynı ödemelerin Amerika Birleşik Devletleri içinde yapılmasını yasaklamaktadır (Hines 1995: 5). 1981 yılında Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Kongresi, söz konusu kanunun Amerika'nın dış ticaretine zarar verdiği iddialarına karşılık alt düzey memurlara dahi rüşvet verilmesini yasaklayan vergi cezalarını kaldırmıştır. Böyle bir değişikliğin Amerika Birleşik Devletleri'ne yıllık maliyeti 30 milyon dolar olarak hesaplanmıştır (Hines 1995: 5). Hines (1995) yaptığı çalışma ile Yabancı Ülkelerde Yolsuzluk Uygulamaları Kanunu'nun, ABD'nin dış ticaret hacmini etkileyip etkilemediğini araştırmıştır. Hines, 1977 yılında kanununun yürürlüğe girmesi ile sözkonusu tek yönlü girişimin, dış ticaret işlemlerinde rüşvetin önemini azaltmadığını; buna karşılık Amerikan firmalarının rekabet gücünü zayıflattığını ortaya koymuştur. Çalışmanın bulgularına göre, Amerikan firmalarının Doğrudan Yabancı Yatırımları (Foreign Direct Investment), 1977 yılından sonra, yolsuzluğun az olduğu ülkelerde yolsuzluğun fazla olduğu ülkelere daha hızlı bir artış göstermiştir (Hines 1995: 10). Örneğin Business International'ın (BI) yolsuzluk endeksinde 2 puanlık fark, Amerikan doğrudan yabancı yatırımlarının %100 daha hızlı artması anlamına gelmektedir (Hines 1995: 10).

İlginç bulgulardan bir diğeri, sermaye/emek oranına ilişkin olandır. Rüşvet vermeleri halinde cezalandırılan Amerikan firmaları, yerel politikacılara rüşvet verememek nedeniyle oluşan kayıplarını tazmin edebilmek için rüşvet yerine ek işçi çalıştırmaya yönelebilmektedirler. Shleifer ve Vishny (1998: 152), politikacıların, yerel yatırımlardan üç şekilde yarar sağlayabileceklerini belirtmektedirler. Bunlardan birincisi, yatırımların yaratacağı vergi hâsılatındaki artışlar; ikincisi, yatırımların yerel istihdam üzerindeki etkisi ve nihayet üçüncüsü yatırımcılardan elde edilecek rüşvettir. Hines (1995), bu kazançlardan ikincisini test etmeyi amaçlamıştır. Yatırımcılar, siyasal rüşveti, yani politikacıların taraftarlarını işe almayı tercih etmektedirler. Sonuç olarak yatırımlardaki sermaye/emek oranı düşebilmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre, 1977 ile 1982 yılları arasındaki zaman dilimine ait verilerin bulunduğu 13 yolsuz ülkenin 11'inde, sermaye/emek oranında keskin düşüşlerin yaşandığı tespit edilmiştir. Aksine, yolsuzluğun az olduğu ülkelere sermaye/emek oranı artmaktadır. Sonuçlara göre, Amerikan firmalarının yolsuzluk düzeyinin yüksek olduğu ülkelere gerçekleştirdikleri sermaye yoğun yatırımlar ile emek yoğun yatırımlar arasındaki fark, yolsuzluk düzeyinin daha düşük olduğu ülkelere oranla %87 düşmüştür (Hines 1995: 13). Başka bir deyişle Amerikan firmaları, yolsuzluk düzeyinin yüksek olduğu ülkelere, daha fazla emek yoğun yatırımlara yönelmektedirler. Ayrıca Amerikan firmalarının, ortaklarının faaliyetleri neticesinde Yabancı Ülkelerde Yolsuzluk Uygulamaları Kanunu çerçevesinde

cezaya çarptırılmaktan korkmaları nedeniyle, iş ortaklıklarına (joint-venture) girmekten kaçındıkları ortaya konulmaktadır (Hines 1995: 14-15). Dolayısıyla genel olarak, yolsuzlukla tek yanlı mücadelenin, dış ticarete rekabet gücünün azalması ve dış ticaret gelirlerinin azalmasına yol açabildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) (1999) bünyesindeki bütün ülkelerin yolsuzlukla mücadele için ortak bir tavır ya da anlaşma girişimleri, söz konusu tespitler çerçevesinde haklılık kazanmaktadır.

Hines'in çalışmasının ardından bu defa Wei (1997) çalışmasında, yolsuzluğun doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma, 14 kaynak ülkeden, 45 ev sahibi ülkeye 1990-1991 arasında yapılan doğrudan yatırımları kapsamaktadır. Temel olarak çalışmanın bulguları şöyle özetlenebilir: Çok uluslu firmaların vergi oranlarındaki artış veya ev sahibi ülkedeki yolsuzluk düzeyindeki artış, yabancı doğrudan yatırımları azaltmaktadır. Singapur'un yolsuzluk düzeyinin (BI'ye göre 0) Meksika'nın yolsuzluk düzeyine (BI'ye göre 6.75) olan farkının, doğrudan yabancı yatırımlar üzerine %21-24 oranında vergi salınmasıyla aynı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Wei 1997: 24).

İkinci olarak, yolsuzluğun, Doğu Asya ülkelerindeki doğrudan yabancı yatırımları daha az etkilediği hipotezini destekleyecek bir bulguya ulaşılamamıştır. Bu iki sonuç da, "etkin yağ" veya "mekanizmanın yağı" hipotezinin çürütülmesinin bir göstergesi olmaktadır.

Üçüncü ve son bulgu, Hines (1995)'in bulgularına destek sayılabilecek niteliktedir. Wei'nin bulgularına göre, Amerikalı yatırımcıların ev sahibi ülkedeki yolsuzluktan çekinmeleri, doğrudan yatırımları azaltmaları sonucunu doğurmaktadır. Öte yandan, Japon yatırımcıların yolsuzluğa daha az eğilimli oldukları hipotezine zayıf bir kanıt bulunabilmiştir. Ne Amerikalı ne de Japon yatırımcılar Doğu Asya ülkelerindeki yolsuzluk düzeyine farklı yaklaşmaktadırlar. Ayrıca, ticaret ve yatırım ortaklıkları teorileri ile tutarlı biçimde, aynı dilsel ve coğrafi bölgede bulunan kaynak ve ev sahibi ülkeler arasındaki doğrudan yabancı yatırımlarının önemli ölçüde arttığı bulgusuna da erişilmiştir (Wei 1997: 25).

Diğer taraftan, Tanzi ve Davoodi (1997: 4-20)'nin çalışmalarının temel hipotezini, siyasal ve "büyük" (grand) yolsuzluğun sermaye yoğun projeler ile bağlantılı olması oluşturmaktadır. Tanzi ve Davoodi, yolsuzluğun, herhangi bir ülkede hayata geçirilen projelerin sayısını arttırdığını ve projelerin tasarımı, boyutlarını ve karmaşıklıklarını değiştirdiğini iddia etmektedir. Bu amaçla 63 ülkenin 1980-95 arasındaki verileri kullanılarak yapılan çalışmanın sonuçları, yukarıda ifade edilen çalışmalarla çok farklı çıkmamıştır. Test edilen ilk hipotez,

diğer şeyler sabitken (*ceteris paribus*), yüksek yolsuzluğun yüksek kamu yatırımlarına yol açmasıdır. Regresyon sonuçlarına göre, yolsuzluk düzeyinde 1 birimlik artış, kamu yatırımlarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içindeki payını 0.48 birim arttırmaktadır. Tanzi ve Davoodi, daha ileri giderek, yolsuzluk düzeyindeki 1 birimlik artışın, kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payını 1.71 birim azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Dahası, diğer şeyler sabitken, yüksek yolsuzluk, kamu yatırım harcamalarının kalitesini de azaltmaktadır. Son olarak yolsuzluk, verimli harcamalar için gerekli olan kamu gelirlerini düşürerek büyümeyi yavaşlatmaktadır.

Kamu gelirleri ile yolsuzluk düzeyine ilişkin bir diğer çalışma, Ghura (1998) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ghura (1998: 13-18), 1985-1996 yılları arasında 39 Afrika ülkesinin vergi hâsılatlarının GSYİH içindeki payının ekonomi politikalarından ve yolsuzluk düzeyinden etkilenip etkilenmediğini araştırmıştır. Çalışmada, vergi hâsılatının GSYİH içindeki payını belirleyen faktörler, sırasıyla; gelir düzeyi, yaratılan katma değer yapısı, makro ekonomik politikaların niteliği, yolsuzluk düzeyi ve dış ticaret olarak sayılmaktadır. Sonuçlara göre, vergi hâsılatının GSYİH'ya oranı üzerinde en güçlü değişken enflasyon olarak tespit edilmekte ve yapısal reform politikaları enflasyonu takip etmektedir. Öte yandan, yolsuzluk düzeyini düşürmeye yönelik politikaların, vergi hâsılatının GSYİH'ya oranını önemli ölçüde arttıran bir unsur olduğu da tespit edilmektedir. Çalışmanın diğer bulgularına göre, vergi hâsılatını arttırıcı diğer değişkenler; gelir düzeyi, vergi tabanı, ekonominin dışa açıklığı ve tarımın ekonomi içindeki payı olarak sıralanmaktadır. Ekonominin dışa açık olmasının en önemli etkisi, vergi oranları üzerinde görülmektedir. Öte yandan Ghura'nın bulgularına göre, yolsuzluk düzeyini azaltıcı politikalar, hernekadar vergi hâsılatının GSYİH'ya oranını yükseltmekte etkili oluyor ise de, söz konusu politikalar hem hükümetler içinden muhalefete ve hem de özel çıkar gruplarının dirençlerine mârûz kalabilmektedir⁷. Söz konusu direnç kendini, kayıt dışı ekonominin büyümesi şeklinde gösterebilmektedir. Gerçi kuramsal görüşler çerçevesinde kayıt dışı ekonominin nedenlerin biri, vergi oranlarının yüksekliği olarak gösterilmektedir. Ancak yapılan çalışmalar, kayıt dışı ekonomi kapsamında Ghura'nın tezlerinin doğruluğunu ortaya koymaktadır.

69 ülkede kayıt dışı ekonominin nedenlerinin araştırıldığı çalışmada, yüksek marjinal vergi oranlarının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisinin, yolsuzluk düzeyi ile kuralların keyfi uygulanması sonucunda ortaya çıkan etkiden daha az olduğu ifade edilmektedir. Friedman, Johnson, Kaufmann ve Zoido-Lobaton (2000: 481) tarafından ise, devletin düzenleme cinsinden müdahaleler nedeniyle vatandaşlarına yüklediği yükün düşük olduğu, yolsuzluğun az, kanun hakimiyetinin var olduğu ve yüksek vergi hâsılatının bulunduğu ülkelerde kayıt dışı ekonominin daha küçük boyutta olduğu tespit edilmiştir. Meşru (legal) faaliyetlerin düzenleme cinsinden müdahalelerdeki

aşırılığı (over-regulation) ve yolsuzluk, efektif vergi oranlarını yükselterek firmaların kayıt dışına kaçmalarına neden olmaktadır. Öte yandan, Al-Mahrubi'ye (2000: 199) göre, kayıt dışı ekonominin büyük olduğu, başka bir deyişle vergiden kaçınma ve vergi toplama maliyetinin yüksek olduğu ülkelerde, yolsuzluk da yüksektir. Dahası yolsuzluk, vergiye tâbi olabilecek gelir ve aktifleri azaltarak sermaye kaçışına yol açabilmektedir. Sonuç olarak, yolsuzluk nedeniyle kamu gelirleri azalırken, kamu harcamalarının artmakta olduğu; genişleyen bütçe açıklarının enflasyonist baskı yarattığı belirtilmektedir.

Öyleyse, acaba enflasyonla yolsuzluk arasında bir ilişki var mıdır? Al-Mahrubi (2000: 201) çalışmasında, 41 ülke için 1980-1995 yılları arasında, yukarıda bahsedilen ilişkiyi araştırmıştır. Dört ayrı yolsuzluk endeksi kullanılarak yapılan çalışmada, yüksek yolsuzluğun yüksek enflasyona neden olduğu ortaya çıkmıştır. Al-Mahrubi'nin yukarıdaki tespitinden daha önemlisi, enflasyonun belirleyicisi olan diğer faktörlerin modele eklenmesine karşın sonuçların değişmemiş olmasıdır.

Yukarıda sıralanan öngörüler, yolsuzluğun sonuçlarına ilişkin gündem güne artan ampirik literatürün bulgularıyla tutarlıdır. Literatürde yer alan ampirik çalışmaların bulgularına göre; örneğin yolsuzluğun, bakım ve onarım harcamalarını azalttığı ortaya konulmuştur. Yolsuzluk yaygınlaştıkça askerî harcamalar artmakta; eğitim ve sağlık harcamaları azalmaktadır (Gupta, Davoodi ve Tiongson 2000: 3). Gupta, Davoodi ve Tiongson 128 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için, 1985-1997 yıllarına ilişkin olarak yaptıkları araştırmayla, yolsuzluk düzeyinin yüksek olmasının; bebek ve çocuk ölüm oranlarını arttırdığı, toplam doğum içerisinde düşük kilolu doğum oranını yükselttiği ve ilkokulu terk etme oranlarını arttırdığı sonucunu ortaya koymaktadırlar (Gupta, Davoodi ve Tiongson 2000: 24). Özellikle yolsuzluk düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde bebek ölüm oranları, yolsuzluğun düşük olduğu ülkelere göre %33 oranında daha fazladır. Yolsuzluk düzeyinin yüksek olduğu ülkelere çocuk ölüm oranları iki kat, ilkokulu terk etme oranı beş kat daha fazladır (Gupta, Davoodi ve Tiongson 2000: 25). Yolsuzluk ile sağlık ve eğitim hizmetleri arasındaki ters yönlü ilişki, kamu harcamalarının rant yaratan alanlara doğru kaydığına bir kanıt olarak görülebilir.

Rant yaratan kamu harcamaları içinde ilgi çekici olanlarından bir tanesi, askerî harcamalardır. Yolsuzluk ile askerî harcamalar arasındaki ilişkinin varlığı, 1985-1998 yılları arasında 120 ülkenin dört değişik kaynaktan toplanan verileri ile ortaya konulmaktadır (Gupta, de Mello ve Sharan 2000: 1). Çalışmada kullanılan verilere göre, 1985-1998 döneminde, genel olarak askerî harcamalarda azalan bir trend tespit edilmiştir. World Economic Outlook'a göre, ülkelerin askerî harcamalarının GSYİH içindeki payı 1985 yılında yüzde 5.1'den 1990 yılında yüzde 3.4'e ve 1998 yılında ise yüzde 2.1'e düşmüştür⁸. Söz konusu

trende rağmen, daha çok yolsuzluk olduğu söylenen ülkelerin, yolsuzluğun düşük olduğu ülkelere göre daha fazla askerî harcama yapma eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu nedenle yolsuzluğu azaltmaya yönelik politikaların aslında, devletin harcama kompozisyonunu daha verimli ve askerî nitelikli olmayan harcamalara doğru değiştirmek çabasını yarattığı vurgulanmaktadır (Gupta, de Mello ve Saharan 2000: 16).

Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme (1998: 14) ise, yaptıkları çalışmada, yüksek derecede ve giderek artan yolsuzluğun, ekonomik büyümeyi yavaşlatmak, vergi sisteminin artan oranlılığını arttırmak, sosyal harcamaların etkililiğini ve düzeyini düşürmek, beşerî sermayenin oluşumunu değiştirmek suretiyle gelir eşitsizliğini ve fakirliği arttırmakta olduğunu ortaya koymuşlardır. 1980-1997 yılları arasında 38 ülke için yapılan çalışmalarının bulguları, yolsuzluğun ortaya çıkardığı tahribatın büyük boyutlarının daha iyi sergilenmesine aracılık etmektedir.

Adı geçen yazarlar tarafından, “Gini katsayısı”nın bağımlı değişken olarak alındığı modelde şu sonuçlara ulaşılmaktadır: Gelir dağılımındaki eşitsizliğin bulunduğu ülkeler daha çok, doğal kaynakları bol, sermaye verimliliği düşük, eğitim eşitsizliği yüksek, okullaşma oranını düşük, toprak bölüşümü eşitsiz ve yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelerdir.

Yolsuzluğun gelir eşitsizliği üzerindeki büyüklüğü ise dikkat çekici ve önemlidir. 0 ilâ 10 arasında değer alan yolsuzluk endeksinde 2.52 puanlık kötüleşme, Gini katsayısında yaklaşık 4.4 puanlık bir artışa neden olmaktadır (Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme 1998: 14). Ayrıca, çalışmada yüksek gelir eşitsizliğinin, yüksek yolsuzluğa yol açıp açmadığı (ters nedensellik) da test edilmiştir. Sonuçta, nedenselliğin, yolsuzluktan gelir eşitsizliğine doğru olduğu ortaya konulmuştur (Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme 1998: 18). Yukarıda ifade edilen bulguların yanında yolsuzluğun, sosyal güvenlik gibi fakirliği ve gelir eşitsizliğini azaltabilecek sosyal harcamaları azalttığı sonucuna da ulaşılmıştır (Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme 1998: 26). Sonuçlara göre, yolsuzluk endeksinde 1 birimlik artış, sosyal güvenlik ve refah harcamalarını 0.82 birim, eğitim ve sağlık harcamalarını 0.45 birim azaltmaktadır. Söz konusu sonuçlar, %90 güvenilirlikte istatistiksel olarak anlamlıdır (Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme 1998: 27). Öte yandan Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme’nin bulguları, yolsuzluğun, vergi sonrası gelirin eklenmesi sonucunda gelir eşitsizliğini, vergi sisteminin artan oranlılığını düşürmek suretiyle kötüleştirdiğini de ortaya koymaktadır (Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme 1998: 29). Etkin yağ hipotezinin bir kez daha reddedildiği sözkonusu çalışmada, yolsuzluk endeksindeki 1 birimlik artış kişi başına GSYİH’nın büyüme hızını 0.53 birim azaltmakta olup sonuçlar, %99 güvenilirlikte istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Böylece yolsuzluğun, büyüme hızını düşürmek suretiyle de

gelir eşitsizliğini artırdığı sonucuna ulaşılmaktadır (Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme 1998: 28).

Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme'nin yukarıda ifade ettiğimiz sosyal güvenlik ve refah harcamalarına ilişkin bulgularını tamamlayıcı çalışmalar Mauro (1998), Gupta, Davoodi ve Tiongson (2000) ve yine Gupta, de Mello ve Saharan (2000) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunlardan Mauro (1998: 263), yatay-kesit verileriyle yaptığı çalışmasında yolsuzluğun, ayrıca kamu harcama kompozisyonunda etkilediği sonucuna ulaşmaktadır.

Kamu harcama kompozisyonundaki değişiklikler ise rant yaratabilmektedir. Krueger (1974: 291)'in de önemle vurguladığı gibi, rant-kollama davranışı yaratan unsur, rantların varlığıdır. Rantların varlığı ise, piyasalardaki rekabetin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, rant kollamanın yasa dışı türü olan yolsuzluk, doğası gereği gizlidir ve bazı kamu görevlileri bu gizliliğe, değeri tam bilinmeyen ve denetimi zor ürünlerin üretimini seçerek katkıda bulunmaktadır. Yüksek teknoloji gerektiren malların sınırlı sayıda firma tarafından arzı, yolsuzluğun yayılabileceği alanları arttırmaktadır. Bununla birlikte, eğitim gibi basit teknoloji gerektiren ve hemen hemen her firmanın mal ve hizmet arzında bulunabileceği piyasalarda yolsuzluk olasılığı az olacağından, kamu harcamalarının yönü de, elbette yüksek teknoloji gerektiren piyasalara doğru olacaktır. Söz konusu tartışmalar temelinde, büyük yolsuzluk olaylarının cereyan ettiği piyasalar, altyapı projelerinin gerçekleştirildiği ve ileri savunma ekipmanlarının tedarik edildiği piyasalar olarak görülmektedir. Mauro (1998: 264), sağlık, transfer veya refah harcamaları gibi alanlarda da yolsuzluğun sıkça görülebileceğini, ancak mutlak boyutlarının gözönüne serilebilmesi için harcamaların alt kalemlerine bakmak gerektiğini ileri sürmektedir. Örneğin hastaneler için alınan gelişmiş tıbbî araç ve gereçler gibi alt harcama kalemlerinde yolsuzluk sıkça görülebilen; doktor ve hemşirelerin gelirlerinde yolsuzluk daha az görülebilmektedir.

Yazara göre, benzer bir durum, transfer ve refah harcamalarında da görülmektedir. Transfer ve refah harcamalarının da alt harcama kalemleri rant yarattığından, bunların oluşturulma çabaları da yolsuzluğa yatkın görünmektedir. Örneğin bürokratlar, bazı alt harcama kalemlerinin tahsisinde çok geniş takdir yetkisine sahipken, bazılarında nispeten daha kısıtlı takdir yetkisine sahip bulunmaktadır. Ülke örneklerine göre, bürokratların emeklilik harcama kalemlerinde (fiktif emeklilik gibi)⁹ yolsuzluk yapma ve rüşvet alma olanakları, özürülü aylığı ve işsizlik yardımları alanlarındakine oranla daha azdır. Mauro özellikle eğitimde, "himayeciliğin" (patronage) yoğun şekilde yaşanabileceğini; ancak sağlıklı birine özürülü yardımı tahsis etmenin, ehliyetsiz bir kimseyi öğretmen yapmaktan daha kolay olacağını belirtmektedir. Dolayısıyla yolsuzluğun belirli bir harcama kalemi üzerindeki etkisini tahmin etmek kolay

olmamakla beraber, bazı harcama kalemlerinde nispeten daha az olduğunu söylemek mümkündür. Mauro'nun yolsuzluğun eğitim harcamaları üzerindeki etkisini araştırmakla güttüğü birinci amaç, okula kaydolma ve eğitime erişme oranlarının ekonomik büyümeyi etkilemede önemli bir role sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Mauro 1998: 265). İkinci amaç, yolsuzluğun hükümet harcama kompozisyonu üzerindeki etkilerinin ölçümüne dönüktür ve bunun asil-vekil probleminin ne kadar katı olduğunu ölçmeye yönelik olduğu da vurgulanmaktadır. Mauro, 100 ülkede, 1982-1995 yıllarını kapsayan dönemde yolsuzluk endeksinin eğitim harcamaları üzerine etkisini araştırmıştır. Mauro'nun bulguları, yolsuzluğun, eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payını azalttığını göstermektedir. Yolsuzluk endeksinde 1 birimlik iyileşme, eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payını 0.68 birim arttırmaktadır (Mauro 1998: 267). Başka bir deyişle, çalışmada yer alan herhangi bir ülkenin yolsuzluk endeksi puanını, 6 üzerinden 4'ten 5'e çıkarması, hükümetin eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payını %0.6 oranında arttırmaktadır. Ayrıca Mauro, Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme'nin sonuçlarını destekler biçimde, hükümet harcamalarının diğer kalemleri (transfer harcamaları, sosyal sigorta ve refah harcamaları) ile yolsuzluk endeksi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir (Mauro 1998: 269). Sonuç olarak yolsuzluk, ekonomik büyümenin belirleyicilerinden biri konumundaki eğitimden yararlanabilme olasılığını azaltmaktadır. Zira eğitim harcamaları, rant peşinde koşanlar tarafından yeterince cazip bulunmamaktadır. Çünkü eğitim, yüksek teknoloji girdisi kullanan bir sektör değildir. Kanımızca bugün ülkemizde yaşanan durum, söz konusu sonucu destekler niteliktedir. Diğer harcama kalemleri ile karşılaştırıldığında eğitim harcamalarının bütçe içindeki payı, son derece düşük kalmaktadır. Mauro, sağlık harcamaları ile yolsuzluk arasındaki ilişkinin ise, yolsuzluk ile eğitim harcamaları arasındaki ilişkiye nazaran daha zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğitim ve sağlık ile yolsuzluk düzeyi arasındaki ilişki ile ilgili olarak, onun varlığının ortaya konulması ve muhtemel etkilerin tespit edilmesi, kamu müdahalelerinin etkililiğinin ortaya konulması açısından önemlidir. Devlet, piyasanın sosyal sektörlerdeki çıktıları üretmekte sıkça yetersiz kalması nedeniyle müdahalede bulunmaktadır. Söz konusu müdahaleler, ya hizmetin kendi denetiminde yapılması veya finansmanının sağlanması, ya da üretimin kamu sektöründe gerçekleştirilmesi biçiminde olmaktadır. Ancak, devlet müdahalelerinin bir yan ürünü şeklinde ortaya çıktığı kabul edilen yolsuzluk, müdahalelerin başarısını azaltmaktadır. Sosyal hizmetlerdeki yolsuzluk nedeniyle ortaya çıkan başarısızlıklar, üç nedenden kaynaklanmaktadır: 1) Yolsuzluk, mal ve hizmet fiyatını yükseltmek suretiyle çıktı miktarını azaltmaktadır. 2) Yolsuzluk, beşerî sermayeye yapılan yatırımları azaltmaktadır. 3) Yolsuzluk, kamu gelirlerini azaltmakta, kamu sektörü tarafından arz edilen mal ve hizmetin kalitesini düşürmektedir. Kalitenin azalması, bireylerin kamu

kesimi tarafından arz edilen mal ve hizmet taleplerini ve onlara ödemede bulunma güdüsünü azaltmaktadır. Sözkonusu durum, bir yandan sağlık ve eğitim gibi malların arzında özel sektörü devreye girmeye zorlamakta, diğer yandan özel sektörün bu hizmetleri (eğitim, sağlık vs.) arz etmesindeki tıkanıklıklar nedeniyle hizmetin sağlanmasında beklemlere, bu arada rant kollama olanaklarının artmasına ve kamu görevlilerinin takdir yetkilerini sıkça kişisel çıkar elde etmek için kullanarak özel sektör firmalarından rüşvet taleplerinin artmasına yol açmaktadır (Gupta, Davoodi ve Tiongson 2000: 3).

SONUÇ

Yolsuzluğa yol açan faktörlerin ortaya çıkarılması ile yolsuzluğun sonuçlarının neler olduğunun belirlenmesi politikacılar açısından bir takım yararlar sağlamaktadır. Bunlardan en önemlisi, yolsuzluğun önlenmesine ilişkin politikaların formüle edilmesidir. Bir diğer yarar, yolsuzluğun yol açtığı zararların tespit edilmesidir. Bu amaçlarla yukarıda anlatılmaya çalışılan çalışmalar neticesinde ulaşılan sonuçlar, şöyle özetlenebilir:

Yolsuzluk düzeyinin az olabilmemesinin her şeyden önce yerleşmiş bir hukuk geleneğine, hür basın ile etkin sivil toplum örgütlerine, atanma ve terfileri yerleşmiş kurallarla yapılan bir bürokrasiye, etkili kamu harcamalarına, düzgün işleyen bir ekonomik tahsis mekanizmasına, düşük ve değişken olmayan enflasyon oranına, siyasal istikrara, istikrarlı büyüme hızına ve dışa açık bir ekonomiye bağlı olduğu tespit edilmiştir.

Öte yandan yolsuzluğun yol açtığı maliyetler de, en az yolsuzluğa yol açan faktörler kadar çarpıcıdır. Yolsuzluklar, yatırımları düşürmek, devlet dairelerinde harcanan zaman, para ve çabayı arttırmak, sermaye maliyetini yükseltmek, askeri harcamaları arttırmak, bebek ve çocuk ölüm oranlarını yükseltmek, ilkokulu terk etme oranını yükseltmek ve gelir eşitsizliğini arttırmak suretiyle etkinlik kayıplarına yol açmaktadır. Ayrıca yolsuzluk, kamu gelirleri ile vergi gelirlerinin azalmasına, sermaye kaçışına, yüksek enflasyon hızının daha da yükselmesine ve doğrudan yabancı yatırımların azalmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Ades, A. Ve R. Di Tella. "The Causes And Consequences Of Corruption: A Review Of Recent Empirical Contributions" **Ids Bulletin**, Vol. 27, No.2, 1996: 7-11.

Al-Mahrubi, Fahim. "Corruption And Inflation" **Economic Letters**, 66, 2000:199-202.

- Alesina A. Ve B. Weder. "Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid?" **National Bureau of Economic Research Working Paper**, 1999, No. 7108.
- Bardhan N, Pranab. "Corruption And Development: A Review Of Issues" **Journal Of Economic Literature**, Vol. XXXV, September 1997:1320-1346.
- Besley, T. Ve J. McLaren. "Taxes And Bribery: The Role Of Wage Incentives" **The Economic Journal**, 103, January 1993:119-141.
- Braun, M. ve R. Di Tella. "Inflation and Corruption." (Yayımlanmamış Makale), Massachusetts: Harvard University, 2000.
- Campos, E.J., D. Lien Ve S. Pradhan. "The Impact of Corruption on Investment: Predictability Matters" **World Development**, 27 (6), 1999: 1059-1067.
- Chand, S.K. Ve K.O. Moene. "Controlling Fiscal Corruption." **International Monetary Fund Working Paper**, 1997: No.100.
- Charap, J. Ve C. Harm. "Institutionalized Corruption and Kleptocratic State." **International Monetary Fund Working Paper** 1999: No.91.
- Cingi, Selçuk. "Yolsuzluk Olgusu ve Ekonomik Analizi Üzerine Notlar." **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 12, 1994:1-18.
- Di Tella R. Ve E. Schargordsky. "The Role of Wages and Auditing during a Crackdown on Corruption in the City of Buenos Aires." (Yayımlanmamış Makale) Massachusetts, Harvard University, 2000.
- Djankov, S., R. La Porta, F.L. de Silanes ve A. Shleifer. "The Regulation of Entry." **National Bureau of Economic Research Working Paper**, 2000, No. 7892.
- Friedman, E.,S. Johnson, D.Kaufmann Ve P. Zoido-Lobaton "Dodging the Grabbing Hand: The Determinants of Unofficial Activity in 69 Countries." **Journal of Public Economics** 76, 2000: 459-493.
- Ghura, Dhaneshwar. "Tax Revenue in Sub-Saharan Africa: Effects of Economic Policies and Corruption." **International Monetary Fund Working Paper**, 1998: No. 135.
- Gupta, S., H. Davoodi Ve R. Alonso-Terme. "Does Corruption Affect Income Equality and Poverty?" **International Monetary Fund. Working Paper**, 1998, No.76.
- Gupta, S., L. De Mello Ve R. Saharan. "Corruption and Military Spending" **International Monetary Fund Working Paper**, 2000, No.23.

- Gupta, S., H. Davoodi Ve E. Tiongson “Corruption and the Provision of Health Care, and Education Services.” **International Monetary Fund Working Paper**, 2000, No.116.
- Hines, James R. “Forbidden Payment: Foreign Bribery and American Business After 1977.” **National Bureau of Economic Research Working Paper**, 1995:5266.
- Huntington Samuel. **Political Order in Changing Societies**. New Haven and London: Yale University Press,1968.
- Johnson, S., D. Kaufmann, J. Mcmillan Ve C. Woodruff. “Why do firms hide? Bribes and Unofficial Activity after Communism.” **Journal of Public Economics**, 76, 2000:495-520.
- Kaufmann, D. Ve S.J. Wei. “Does “Grease Money” Speed Up the Wheels of Commerce.” **National Bureau of Economic Research Working Paper**, 1999: No. 7093.
- Krueger, O. Anne. “The Political Economy of the Rent-Seeking Society.” **The American Economic Review**, Vol.64, No.3, 1974:291-303.
- Leff, Nathaniel. “Economic Development Through Bureaucratic Corruption” **American Behavioral Scientist**, 8 (3), 1964:8-14.
- Leite, C. Ve J. Weidmann. “Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption, and Economic Growth.” **International Monetary Fund Working Paper**, 1999: No. 85.
- Mauro, Paolo.“Corruption And Growth” **The Quarterly Journal Of Economics** August, 1995:681-712.
- Mauro, Paolo. “Corruption and the composition of government expenditure” **Journal of Public Economics**, Vol. 69, 1998:263-279.
- Pigou, A.C. *The Economics of Welfare*. London: Macmillan and co. 1938.
- Rose-Ackerman, Susan. “The Political Economy of Corruption.” K. A. Elliott (der.) **Corruption and Global Economy** içinde, Washington, DC, 1998:31-60.
- Salimbene, Franklyn. “The OAS and the OECD Move against Transnational Bribery: Implications for U.S. Business and the Foreign Corrupt Practices Act.” **Business and Society Review**, Vol. 104, No.1, 1999: 91-105.
- Shleifer, A. ve R. Vishny. **The Grabbing Hand**. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1998.

- Smarzynska, B. ve S. Wei. "Corruption and Composition of Foreign Direct Investment: Firm-Level Evidence." **National Bureau of Economic Research Working Paper**, 2000: No. 7969.
- Stigler, G.J. "The Theory of Economic Regulation" **Bell Journal of Economics and Management Science II**, 1971: 3-21.
- Tanzi, V. ve H. DAVOODI. "Corruption, Public Investment and Growth." **International Monetary Fund Working Paper**, 1997: No.139.
- Tosun, Umur Mustafa. "Bir Kamusal Başarısızlık Örneği: Yolsuzluk" Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: 2001.
- Treisman, Daniel. "The Causes of Corruption: a Cross-National Study" **Journal of Public Economics**, 76, 2000:399-457.
- Van Rijekeghem C. Ve B. Weder. "Corruption and the Rate of Temptation: Do Low Wages in Civil Service Cause Corruption." **International Monetary Fund Working Paper**, 1997, No. 73.
- Varian, R.Hal. **Intermediate Microeconomics**. New York: W.W. Norton and Company, 1990.
- Wei, Shang-Jin. "How Taxing Is Corruption on International Investors?" **National Bureau of Economic Research Working Paper**, 1997: No. 6030.

SONNOTLAR:

¹ Bu anlatımla piyasaya girişin düzenleme cinsinden müdahalelere konu olması kastedilmektedir.

² "Gişe" görüşünün geçerli olduğu ülkelerde, ürün kalitesi, çevre kirliliği oranlarının ve sağlıkla ilgili göstergelerin iyi olmadığı; bununla birlikte yolsuzlukların yüksek ve kayıt dışı ekonomi hacminin nispi olarak yüksek olduğu gözlenmiştir (Djankov, La Porta, de Silanes ve Shleifer 2000:4).

³ Söz konusu çalışmada Tanzi (1998), yolsuzluk ile kamu ücret seviyesi arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu iddia etmektedir.

⁴ Ahlakî risk (moral hazard) sorunu, piyasada yer alan taraflardan birinin diğerinin faaliyetini gözleyememesidir. Bu nedenle bazen "gizli faaliyet" sorunu olarak da nitelendirilmektedir. İnsanların sigortaladıkları eşyaları daha hor kulanmaları buna örnek olarak verilebilir. Kasko yaptırılan bir otomobilin daha umursamaz kullanılması gibi (Varian 1990:589).

⁵ Foreign Corrupt Practices Act (1977).

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. F.P. Salimbeni (1999).

---

⁷ Yolsuzluğu azaltmaya yönelik politikaların hükümet ve özel çıkar çevreleri tarafından beraberce istenmemesinin nedeni, her iki kesimde yer alanların elde edebilecekleri potansiyel gayrimeşru gelirlerin kesilecek olmasıdır.

⁸ Sözkonusu düşünüş Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), International Institute for Strategic Studies (IISS) ve U.S. Arms Control ve Disarmament Agency (AGDA) tarafından da teyit edilmektedir (Gupta, de Mello ve Saharan 2000:16).

⁹ Belirli bir kişinin, prim ödemesinde bulunmamasına rağmen pirimini ödemiş gibi gösterilerek, emeklilik aylıklarından ve diğer emeklilik haklarından yararlandırılması.